

ONA TILI DARSLARIDA O‘QUCHILARNING NUTQIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH

Kurbaniyazova Diluar Bektemir qi ‘zi ‘

*“Ta’lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim)”
mutaxassisligi bo‘yicha 2-kurs magistranti.*

Nukus davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Annotatsiya: Ushbu maqolada ona tili darslarida o‘quvchilar nutqini o‘stirishning asosiy yo‘nalishlari haqida so‘z boradi. Nutq o‘stirishning usullari izohlanadi. Ushbu sohadagi pedagogik mahorat va uning asosiy tamoyillari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar: Nutq, matn, so‘z, nutq o‘stirish, tafakkur, muhokama, ijodiy matn.

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ РОДНОГО ЯЗЫКА

Курбаниязова Дилуар Бектемир Кизи

*Магистрант 2-курса по специальности «Теория и методика
образования и воспитания (Начальное образование)»*

*Нукусский государственный педагогический институт,
Узбекистан*

Аннотация: В данной статье рассказывается об основных направлениях развития культуры речи учащихся на уроках по родному языку. Объясняются приемы развития речи. Обсуждается педагогическое мастерство в этой области и его основные принципы.

Ключевые слова: Речь, текст, слово, культура речи, развитие, мышление, обсуждение, творческий текст.

DEVELOPMENT OF SPEECH CULTURE OF STUDENTS IN NATIVE LANGUAGE CLASSES

Kurbaniyazova Diluar Bektemir Khizi

*Master’s student of the 2nd year in the specialty of “Theory and
Methods of Education and Upbringing (Primary Education)”*

Nukus State Pedagogical Institute, Uzbekistan

Abstract: This article is about the main directions of development of students’ speech in mother tongue classes. Methods of speech development are explained. Pedagogical skill in this field and its main principles are discussed.

Key words: Speech, text, word, speech development, thinking, discussion,

creative text.

Hozirgi kunda axborot texnologiyalari tinimsiz rivojlanayotgan paytda yangi innovatsion texnologiyalarga asoslanib ta'limning dunyo standartlariga mos darsliklar yaratish asosiy talablardan biridir. Har sohada bo'lgani kabi hozirgi o'zbek adabiy tili qurilishining ilmiy tahlillari va grammatik tizim, o'qituvchi - o'quvchi munosabatlari ham tubdan yangilanib bormoqda. Ona tili fanining yangilangan yo'nalishidan ko'zlangan maqsad o'quvchining ona tilida fikrini aniq ravon va tiniq nutqini shakllantirib bera olish. Nutq avvalo, aniq, mukammal va fikrlarni to'g'ri ifodalay olishi zarur. Ona tili fani o'quvchilarga so'zlarni to'g'ri tanlash, ularni o'rinli ishlata olish, o'z nutqiga nisbatan ehtiyotkorlik tuyg'usini shakllantirish kabi tushunchalarni o'rgatadi. Nutqning asosiy vositasi tildir. Til jamiyat a'zolari o'rtasida aloqa-aralashuv vazifasini bajaradi. Jamiyatda fikr almashish zaruriyatga asoslangan jarayon.

Ona tili darslarining asosiy maqsadi o'quvchilarni mustaqil fikrlashga va o'z fikrini chiroyli ifodalashga xizmat qilishdan iborat. Bu borada bir necha usullar mavjud. Ular orasida keng tarqalgan usullardan biri ijodiy matn yaratishga o'rgatish. Bu usul o'z fikrini matn ko'rinishida ifodalash ona tili darslariga qo'yilgan talablarning hammasini o'zida to'liq shakllantira olgan eng samarali usul. U o'quvchining tafakkurini rivojlantiradi, so'z boyligini orttiradi. Ijodiy matn bir necha ko'rinishlarga ega bo'lib, tasviriy matn turida voqealar qatnashuvi kuzatilmaydi. Unda tabiat manzarasi, atrof - muhit, voqea - hodisa yoki mashg'ulot jarayoni tasvirlanadi. Matnning bu ko'rinishidan 5-7 sinf o'quvchilarida foydalanish mumkin. Ushbu usul murakkablik tug'dirmaydi. Eng qulay tomoni shundan iboratki, o'rganish jarayonida yil fasllari, maktab bog'i, cho'l, sahro, daryo, paxta dalasi va hokazo tasvirlarni yaratish mumkin. Tasvirlash kuzatuvchanlikka bog'liq holda yuzaga keladi [1].

Matnning ikkinchi ko'rinishi rivoyat. Rivoyat matni izchillikka moyilligi, ishtirok etuvchilar soni, dialogik nutqi kabi xususiyatlari bilan boshqalaridan farqlanadi. Matnning ushbu turida dalillar va ularning tafsilotlari alohida ahamiyatlidir. Ona tili darslarida keng qo'llaniladigan matnning yana bir turi muhokama matni. U so'zlovchi izohlab bergan voqea-hodisaga o'z munosabatini anglatadi. Bunda o'quvchi o'z fikrini isbotlash uchun dalillar to'playdi va uni asoslab berishga harakat qiladi. Jarayon kuzatish, taqqoslash natijalariga tayanib ma'lum fikrni inkor etadi hamda bu haqidagi o'zining hukmlarini e'lon qiladi. Muhokama tarzidagi matnlar o'zaro bir-biriga zid bo'lgan tushunchalar o'rtasida yuzaga keladi. Ma'lumki, nutq og'zaki va yozma ko'rinishda bo'ladi. Har ikkala nutqni o'stirishga qaratilgan matnlar va o'quvchilar yaratadigan matnlar til hodisalarining mohiyatini anglashga xizmat qiladi. Biri ikkinchisini to'ldirib turadi. Yana shuni ham aytib o'tish kerakki, she'riy asar mazmunini nasriy yo'lda bayon etishni talab qilib qo'yish o'quvchilarning nutqi rivojlanishida ijobiy natijalar beradi.

Matn mazmunini o'zgartirish ya'ni ixchamlashtirish yoki kengaytirish og'zaki nutqning rivojlanishiga yordam beradi. Ushbu jarayonda ma'lum mavzu matnini kengaygan tarzda ifodalash talab qilinadi.

Og‘zaki nutqni rivojlantirishda matn mazmunini saralab gapirish usulidan foydalaniladi. O‘quvchi o‘qigan yoki eshitgan mavzusining mazmunini to‘liq so‘zlab berishi shart emas, balki aynan o‘rganilayotgan til hodisasiga aloqador joylarini aniqlab uning mazmunini izohlab beradi. Ona tili darslarida og‘zaki nutqni rivojlantirishda xotira mashqlari yaxshi samara beradi. “Bolalar maktabda o‘qish davrida 750 dan ziyod har xil grammatik tushunchalar va ta’riflarga duch keladi. 6500 - 7000 atrofida turli hajm va murakkablikdagi topshiriqlarni bajaradi”. Barcha usullarni qo‘llagan holda hosil qilingan nazariy ilm, ko‘nikmalarni amalda ishlata bilish grammatik topshiriqli matnlar yaratish ona tili darslarida ko‘p ishlatiladigan ijodiy mashg‘ulot turlaridan bo‘lib, ular samarali natija bera olishi bilan ahamiyatlidir.

Nutq o‘stirishda 3 yo‘nalishga ajratiladi:

1. So‘z ustida ishlash.
2. So‘z birikmasi ustida ishlash.
3. Bog‘lanishli nutq ustida ishlash.

Har uchchala yo‘nalish parallel tarzda faoliyat olib boradi. Lug‘at ishi gap uchun kerakli material hozirlaydi. So‘z birikmasi va gap ustida ishlash bog‘lanishli nutqqa tayyorlaydi. Yozma nutqni rivojlantirish og‘zaki nutqqa qaraganda ancha murakkab jarayon. Sababi bu jarayonda o‘quvchilarning grammatik va mazmunan to‘g‘ri jumla qurishi har so‘zni o‘z o‘rnida qo‘llay olishi, fikrni ixcham, izchil tarzda ifodalash talab qilinadi. “Pedagogik adabiyotlarda berilgan ilmiy ma’lumotlarga qaraganda 2 yoshli bolalar 30dan 100 gacha, 4 yoshli bolalar 1000dan 4000 gacha, 7 yoshli bolalar 3000 dan 7000 gacha, 10-11yoshli bolalar 8000dan 15000 gacha 14-15 yoshdagilar 11000dan 18000gacha so‘zni bilishlari lozim” [2].

Ona tili mashg‘ulotlarida o‘quvchilar nutqini rivojlantirishga qarshi harakat qiladigan faoliyatlar mavjud. Ular o‘quvchilarning uyda, ko‘chada tojik, turkman, qozoq yoki boshqa sheva tillarida so‘zlashishi. Nutqning to‘g‘ri rivojlanishi uchun adabiy til me‘yorlariga rioya qilish talab etiladi.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, nutq kishilik jamiyatining asosidir. Nutqni o‘stirish uchun bir qancha mashg‘ulotlar olib borish zarur. O‘quvchilar e’tiborini bir xillikda tortib bo‘lmaydi. O‘quvchilar birxillikdan zerikadi. Shu boisdan ham nutqni o‘stirishda har doim har xil metod va o‘yinlardan foydalanish kerak.

Muhtaram prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev “Havas qilsa arziydigan ulug‘ ajdodlarimiz bor, havas qilsa arziydigan beqiyos boyliklarimiz bor va men ishonaman nasib etsa, havas qilsa arziydigan buyuk kelajagimiz, buyuk adabiyotimiz va san’atimiz ham albatta bo‘ladi” deb ta’kidlagan edi. Ravon nutq, mustahkam o‘zlashgan bilim buyuk kelajak sari yetaklaydigan yo‘ldir.

ADABIYOTLAR

1. A.Muhiddinov “O‘quv jarayonida nutq faoliyati” Toshkent-1995
2. Q.Abdullayeva “Nutq o‘stirish” Toshkent-1980
3. V.M.Karimova, R.I.Sunnatova, R.N.Tojiboyeva “Mustaqil fikrlash” Toshkent-2000.